

Torsdag med THORS

FOTGÄNGAREN — var kommer han ifrån? Denna gång är det inte bilisten som förargat frågar så utan en språkinresserad läsare som undrar. Och som får svar av prof. Thors.

Det kan ni också få om ni har någon språkvårdsfråga som ni grubblar över. Just nu lär spalten vara överlupen med brev, men har ni tålmod kommer säkert också er tur. Brev till prof. Thors kan sändas via Hbl:s red., Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10.

En frågeställare undrar över bakgrunden till ordet **fotgängare**. Har det något att göra med de gängor, som vi känner från skruvar och bultar?

Senare leden **-gängare** kommer av ordet **gång**; växlingen å — ä i **gång** och **-gängare** kan jämföras med den i **lång** — **längre** och **trång** — **trängre**. Den som går till fots, sysslar med "fotgång", är alltså en **fotgängare**.

Termen **gängor** i fråga om skruvar har också med **gång** att göra. **Gängor** kommer av tyskans flertalsform **Gänge** (till **Gang** = svenskans **gång**); gängorna har liknats vid fåror eller gångar.

En frågande tycker illa om uttrycket **på morgonnatten**, som han menar är en översättning av finskans **aamuyöstä**.

Jag är helt ense med frågeställaren: **på morgonnatten** är en dålig översättning av **aamuyöstä**. Man kan säga "på morgonsidan" (t.ex. det hördes en larmsignal på morgonsidan). Det finns dock, som jag någon gång påpekat, ett svenskt ord för "senare delen av natten", nämligen **efternatten**, en motsats till **förnatten**. På **efternatten** är en god motsvarighet till **aamuyöstä**.

Carl-Eric Thors

Däremot håller jag med frågeställaren om att på **småtimmarna** "har en viss air av alkohol och nachspiel kring sig". Det skulle följaktligen inte låta bra, om någon talade om att "brandkåren ryckte ut på småtimmarna".

I en cirkulärskrivelse från Folkpensionsanstaltens sjukförsäkringsavdelning talas det om **Västerbottens centralsjukhusdistrikt**. "Vilken region omfattar det, vilken hävd har det och, om det är rätt använt, varför används det så litet?"

Den historiska bakgrunden till termen **Västerbotten** om ett område i vårt land är den, att en mindre del av det svenska landskapet **Västerbotten** (i vidsträckt mening, dvs även omfattande nutidens Norrbotten) vid freden i Fredrikshamn 1809 fördes till Finland. **Västerbottens** finländska del (fi. Länsi-Pohja) är landet mellan Torne och Kemi älvar; före 1809 ansågs gränsen mellan riksdelarna Sverige och Finland gå vid Kemi älv.

Namnet **Västerbotten** för trakten mellan Torne och Kemi älvar har således gammal god hävd, och det förtjänar användas. Det finns knappast risk för att namnets bruk om en del av vårt land skall leda till förväxling med det svenska **Västerbotten**.

Från en frågare i Helsingfors kommer ett flertal spörsmål. I dag svarar jag på detta: "Heter det att man **ginar**, **går gint**, **ginväg** eller (med e): **genar**, **gent**, **genväg**?"

Både **gen**, **gin**, **gena** och **gina**, **genväg** och **ginväg** godtas i skrift. Intressant nog upptar Akademiens ordlista både e- och i-formerna, men i-formerna ställs i andra rummet, och Akademiens stora ordbok anger dem som "något vardagliga". Min egen språkkänsla reagerar likadant. Jag föredrar klart e-formerna, i synnerhet i skrift, men utdömer inte formerna med i.

Torsdag med THORS

ÅRAR heter det faktiskt i sången, om redskapen som man inte kan ro utan. Det är en gammal form som rimmar bättre på tårar än våra moderna åror, noterar prof. Thors i dagens text, som också tar upp dubbeluttalet av ordet **agera** och dubbelbetydelsen av ordet **sanktion**.

"Buket av **sanktion**, som man nuförtiden ser nästan varje dag, förbyllar mig. Det heter t.ex. 'inleda sanktioner mot Iran', men **sanktion** betyder väl att man godkänner något?"

Jag var lika förvånad som frågeställaren nu är, den gången jag som gymnasist läste om sanktioner mot Italien" (i Abessinienkriget), ty jag kände också till betydelsen "ge sanktion åt" = godkänna. Vi måste emellertid konstatera, att **sanktion** dels är "godkännande" ("ge sanktion åt något"), dels "straffåtgärd" (t.ex. "belägga med sanktioner"). Dubbelbetydelsen skymtar redan i det långgivande språket, latin.

Jag är inte den som vill utrota alla främmande ord, långt därifrån, men ett ord med två så skarpt skilda användningar som **sanktion** måste användas med stor försiktighet; som av exemplen synes, är det inte svårt att finna klara, svenska motsvarigheter till ordet i dess bägge användningar.

En annan frågeställare vill veta, hur ordet **agera** uttalas nuförtiden. Hon observerade i ett radioprogram

nyligen, att det uttalades med g eller med j.

Bägge uttalen är upptagna i Akademiens ordlista, uttalet med g nämns dock först. Tydligt har det skett en uttalsförändring, som har inneburit, att det bokstavstroga g-uttalet har trängt fram. Den del av Akademiens stora ordbok som upptar **agera** (tryckt 1898) upptar uttalet **ajera**, med tillägget "äfven **agera**". Att ett bokstavstroget uttal trängt fram i rätt många ord, har ibland påpekats i spalten.

En dam i skärgården känner undran över en ändring i den kända folkvisan "Vem kan segla...". I andra versraden heter det som bekant "vem kan ro utan **åror**" och i fortsättningen "vem kan skiljas från vännen sin/ utan att fälla tårar". Hon har hört andra raden sjungen med formen **åror**, och det väcker missnöje hos henne.

År, pluralis **åror** är en äldre, i vissa folk mål ännu bevarad böjning. Väsentligt i sången är, att **åror** rimmar med **tårar**, ett utbyte mot **åror** förstör alltså rimmet. Vi får alltså en från nutida synpunkt språkriktig form **åror** till priset av ett förstört rim. Liknande problem dyker ofta upp vid modernisering av psalmtexter.

Personligen tycker jag att folksångens **åror** bör få stå kvar utan förändring; mig stör det fördärvade rimmet **åror/tårar** mera. Den som i sitt dagliga språk säger det högspråkliga **åror**, blir säkert inte förledd till språkfel av folksångens ord!

En frågande känner förtrytelse över en notis i en tidning, där det konstateras att "tre hade ansökt om tjänsten".

Det naturliga sättet att uttrycka saken är nog numera "sökte tjänsten", vartill helt klart hör passivuttrycket "tjänsten söks av...".

Ansöka om tjänsten hör till de lätt ålderdomliga dragen i det finlandssvenska språkbruket, och då **söka en tjänst** är ett modernt och bekvämare uttryck, är det att föredra.

Carl-Eric Thors

Institutet för de inhemska språken
<http://www.sprakinstitutet.fi>